

CVIJETA PAVLOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za komparativnu književnost

Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb

*cvijeta.pavlovic@ffzg.hr*

## I 50. GODIŠNJICA ROĐENJA ANTE TRESIĆA PAVIČIĆA

Osvrt na život i djelo hrvatskoga književnika i političara Ante Tresića Pavičića (1867. – 1949.) osvjetljuje složenost hrvatske povijesti i književnosti u kulturno-političkim mijenama. Način na koji je Tresić Pavičić prikazivan u povijesnim i književnopovijesnim istraživanjima ukazuje na nestabilnu recepciju njegove važnosti. Ovaj prilog ocrtava žanrovsku raznovrsnost njegova književnoga doprinosa povijesti hrvatske književnosti, uzimajući u obzir i njegove političke pozicije. Danas je sazrelo vrijeme za objektivnu procjenu njegova opusa, od inovativnih do petrificirajućih estetičkih opredjeljenja. Biografija i bibliografija Ante Tresića Pavičića prepleće se s kanonskim pozicijama Marka Marulića s jedne i Vladimira Nazora s druge strane. Važan za povijest hrvatskoga epa, lirike, drame, te iznimno vrijedan putopisac, on zavrjeđuje kulturološku revalorizaciju.

KLJUČNE RIJEČI: *Ante Tresić Pavičić, recepcija, modernizam, klasik, kanon*

Stotinu i pedeseta godišnjica rođenja Ante Tresića Pavičića (Vrbanj, 1867. – Split, 1949.) obilježena je 18. svibnja 2017. u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu. Tim povodom o autorovu životu i djelu govorili su Ilica Matičević kao moderator te stručnjaci za povijest i povijest književnosti Stjepan Matković, Antun Pavešković i autorica ovoga priloga Cvijeta Pavlović, a izabrane stihove kazivao je dramski umjetnik Darko Milas. U ugodnoj i komunikativnoj atmosferi obljetničke prigode, predstavljači i publika potvrdili su zaključak istraživanja: primjer života i djela Ante Tresića Pavičića te njegovih prikaza u recentnoj literaturi i općoj kulturnoj predodžbi potaknuo je formiranje općeprimjenjive znanstvene teze o neophodnosti revizije kao znanstvene metode. Usporedbom znanstvenih pristupa povijesti i povijesti književnosti iskristalizirala se složenost i dubina potrebe za preinakom općih mjesta u prikazu hrvatskih kulturnih, političkih i književnih djelatnika, a osobito Ante Tresića Pavičića.

Tresić Pavičićev politički angažman pridonio je tomu da je njegovo javno djelovanje u hrvatskoj povijesti dostojno proučeno i predstavljeno od pravaške do jugofilske orijentacije s razočaranjima u ideale. No politika je (koliko za života toliko i u dominantama čitavoga XX. stoljeća) tendenciozno i u konačnici negativno utjecala na predstavljanje i tumačenje njegova opusa u povijesti hrvatske

književnosti. Stotinu i pedeset godina nakon rođenja Ante Tresića Pavičića te s nekoliko desetljeća odmaka od tzv. "stoljeća Jugoslavije" napokon je sazrelo vrijeme da povijest književnosti pokaže potrebnu znanstvenu objektivnost.

Za života Ante Tresića Pavičića o književnome aspektu njegova javnog djelovanja pisalo se dostatno, ponajprije u razdoblju od 1899. (J. Hranilović u *Viencu*) do 1941. (B. Širola u *Ljetopisu JAZU 1939.-1940.*) pa se može govoriti o solidnome odjeku u javnosti i kritičkoj provjeri u svojem vremenu, nakon čega su stručni glasovi postali tiši. Povijest književnosti prisjećala se njegova značaja od 1961. (D. Kapetanić u *Književnome godišnjaku*) do 1970. g. (*Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva*, ur. Vlatko Pavletić, drugo izdanje), a tek od 1985. do danas kontinuiranije se prikazuju značajke njegova djela, od u ono vrijeme najhrabrijih hrvatskih filologa Mirka Tomasovića (*Analize i procjene*, Split, 1985.) i Darka Gašparovića ("O Wildeovu apokrifu", *Forum*, 1989.), preko tekstova F. Ferluga-Petronija, N. Batušića, Z. Mužinića, J. Fiamenga, znanstvenika okupljenih na skupu održanom 1993. g. u okviru Knjige Mediterana (N. Batušić, P. Pavličić, Z. Kravar, D. Fališevac, F. Ferluga-Petronio, N. Kolumbić, K. Nemec, M. Machiedo, M. Tomasović, I. Petrinović, N. Bezić-Božanić), potom priloga M. Galića i S. Matkovića te izdanja *Odabranih djela Ante Tresića Pavičića I i II*, Književni krug Split, 1999. (ur. Z. Kravar i N. Batušić) i kapitalnoga izdanja epa *Gvozdansko* 2000. g. (prir. D. Fališevac).

Uz redovite prikaze u povijestima hrvatske književnosti (M. Šicel, I. Frangeš, D. Jelčić), polako razotkrivane osnove za primjereno tumačenje njegova književnog djela konačno su omogućile kontinuirane i, kako znanosti i priliči, sustavno nadograđivane filološke prosudbe pa tako i nove prosudbe u XXI. stoljeću (M. Kratofil 2000.; B. Senker 2000.; M. Tomasović 2002.; C. Pavlović 2002.; S. P. Novak 2004.; Z. Kravar 1999.; N. Batušić i Z. Kravar 2001.; Z. Kravar 2005., L. Paljetak 2012., M. Tomasović 2013., itd.).

Preciznu i efektanu figuru za život i djelo Ante Tresića Pavičića ponudio je još 1993. Jakša Fiamengo u *Slobodnoj Dalmaciji*, pišući o tom hrvatskom književniku kao o "klasicističkoj planini" i pogodivši tom sintagmom stav Tresića Pavičića prema vlastitoj osobnosti, vlastitomu općem značaju pa i vlastitoj umjetnosti, a pogodivši i stilsku dominantu njegova umjetničkog svjetonazora kakvom danas tumačimo njegovo djelo. U neoklasicizmu kao svojstvu književnoga iskaza možda se krije i još jedan od razloga čestoga nepravdnog odnosa prema umjetnikovu radu. Kao što je klasicizam u politici kulture druge polovice XX. stoljeća u Hrvatskoj u jugoslavenskome kontekstu, ali i u vrijednosnim sudovima mnogih europskih zemalja, bio sustavno zanemarivan i prešućivan, tako ni umjetnost Ante Tresića Pavičića nije bila prepoznata u zasluženoj vrijednosti. Danas kad se napokon na klasicizam ne gleda sa zazorom, kad se umjetničke vrijednosti mogu prosuđivati primjereno sastavljene i rastavljene od političkih vrijednosti i kad je klasicizam prestao biti vrijednosna oznaka i postao naziv za objektivnu stilskopovijesnu ili tipološku kategoriju kao i svaki drugi, možemo uvidjeti monumentalnu veličinu u težnjama Ante Tresića Pavičića, a ponegdje i umjetničko visoko postignuće.

Premreženost različitih tendencija u djelu Tresića Pavičića uklapa se u složene stilske odlike europskih književnika kraja XIX. stoljeća i prve polovice XX. stoljeća

pa preplete njegova i europskoga esteticizma najbolje ilustriraju likovna opredjeljenja urednika njegovih *Odabranih djela* (1999.) Zorana Kravara i Nikole Batušića, koji su odabrali sliku Celestina Medovića *Vrijes* (1911.) za I. knjigu, a za II. knjigu sliku Slave Raškaj *Ozaljski grad* (1893.). Njima se obuhvatnije sagledava cjelina vrlo složenih smjernica historicizma i modernizma toga doba, od neoklasicizma do secesije, impresionizma, dekadencije, simbolizma, neoromantizma i sl.

U cjelini književnoga djela Tresića Pavičića danas se osobito kvalitetom izdvajaju putopisi (tomu dijelu opusa posvetili su se F. Ferluga-Petronio, N. Kolumbić, M. Machiedo) i lirika (M. Tomasović, Z. Kravar). No monumentalnošću jednako impresionira njegov dramski opus (N. Batušić, P. Pavličić i dr.) i ep *Gvozdansko* (D. Fališevac), a uz njih treba dodati i romane kao povijesnu činjenicu (K. Nemec) i prijevode s talijanskoga, španjolskoga i portugalskoga jezika kao neophodnu kontekstualizaciju Tresić Pavičićeva nazora na europsku književnost zapadnoga kruga (M. Tomasović).

*Gvozdansko, epos u 32 pjevanja* objavljen je tek 2000. g., pola stoljeća nakon njegova nastanka, na kraju XX. stoljeća, a u njemu je Tresić Pavičić ostvario nacionalnopovijesni ep, po čemu zauzima važno mjesto u povijesti književnosti. Ostvario je djelo u formi najviše tradicionalne hijerahijske vrijednosti književnih rodova, a u okvirima (vlastite, ali i europske) poetike koja revitalizira upravo takva, samo na prvi pogled anakrona, književna nastojanja. To je ep o obrani utvrde Gvozdansko u vlasništvu obitelji Zrinski od Ferhad-paše Sokolovića (1577./1578.) te tragičnoj smrti hrvatskih branitelja, a takva fabularna okosnica prepletena je cjelokupnom hrvatskom povijesti od dolaska Hrvata u današnju postojbinu do događaja koji su se odvijali u isto vrijeme u koje je smještena i epska sadašnjost, pa ep obuhvaća hrvatsku povijest od srednjega vijeka do XVI. stoljeća. No ep nije impozantan samo po temi i formi, nego i po strukturi, ostvaren gustim tkanjem erudicije, ali ritmom pogodnim za popularizaciju. *Gvozdansko* obiluje raznovrsnim religiozno-filozofskim, nacionalnopovijesnim, estetskim i kulturnopovijesnim mislima do mitologema o božanskoj misiji hrvatskoga naroda koji svojom tragičnom poviješću, patnjama i mučeništvom ispunjava herderovski ideal humanosti u najuzvišenijem smislu. U njemu se sažimlju gotovo svi ideologemi i mitologemi nacionalne povijesti, psihologije, filozofije i kulture s kraja XIX. i iz prve polovice XX. st., od često izricane i ponavljane misli o Hrvatima kao predziđu kršćanstva, od uvjerenja da su Hrvati jedini narod koji tijekom povijesti nije osvajao tuđe teritorije, od teza o pravednosti i poštenju Hrvata i misli o specifičnim osobinama duha naroda do ideologema o mesijanskoj ulozi Hrvata u svjetskoj povijesti. U kontekstu vremena nastajanja, uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata, raspoznaje se svojevrsna kauzalnost takvih formalno-tematskih odluka Ante Tresića Pavičića, ali u kontekstu njegovih političkih opredjeljenja i predrasuda (koje su kasnije kroz povijest pratile tumačenja njegova značaja) raspoznaje se i njegova svojevrsna nacionalna "smjelost", "hrabrost" nacionalne osviještenosti pa je i kroz književne odluke potrebno propitati kategorije tzv. jugofilije Ante Tresića Pavičića.

Pisan u deseteračkim sestinama, *Gvozdansko* objedinjuje etos povijesti epova: u njemu odjekuju Mažuranićev spjev, Gundulićev ep, Homer, Dante, Milton, Kačić Miočić i dakako "zrinijada". "Gotovo da nema teme, motiva postupka, pripovjedačke strategije ili stilskoga elementa koji ne izaziva asocijaciju na neko

epsko djelo prošlosti." (D. Fališevac). Stoga je uz prvotan dojam da je pisanje takva djela sredinom XX. stoljeća književni (klasicistički) anakronizam, znanost o književnosti razriješila kontradikcije i u europskome kontekstu čvrsto usidрила pothvat *Gvozdanskog* u odredbi stila i forme kao neoromantičnoga (religiozno-filozofskog) epa u duhu idealističkoga historicizma.

No *Gvozdansko* je nastalo u kasnoj fazi djelovanja Ante Tresića Pavičića. U mladenačkoj dobi stoje njegovi djelomični javni uspjesi i neuspjesi na području drame, koji također govore o duhu vremena i europskoga ozračja *fin de siècle* pa iako je na natjecajima gubio, ostaje vrijedna književnopovijesna činjenica o ustrajnome konkuriranju. Stjepan Miletić ustvrdio je povodom dodjele nagrade uprave zagrebačkoga kazališta 1895. g. da bi nagradu dobio Ante Tresić Pavičić za dramu *Simeon Veliki*, da se nagrađivala "ideja". Na natjecaju pobijedio je Vojnovićev *Ekvinociju* i time najavio novi stil i novi ukus u odnosu na uzvišenu retoriku i patos mladoga Tresića Pavičića. No trinaest godina poslije nagrade dodijeljene *Ekvinociju*, prvom "Detrovom nagradom", utemeljenom 1908. g. nagrađena je ni manje ni više nego Tresić Pavičićeva sada zrela, ali i dalje patetična neoklasicistička povijesna drama *Ciceronovo progonstvo*.

Akademski obrazovan i materijalno neovisan poliglot u svoje je djelo utkao bogata životna iskustva. Srednju školu pohađao je u Splitu, Zadru i Kotoru, gdje je i maturirao, studirao je filozofiju, povijest i zemljopis u Beču te doktorirao iz filozofije radom o Leibnizovu determinizmu. Godine 1897. u Splitu pokreće i uređuje časopis *Novi vijek* (do 1899.), a 1903. u Trstu tjednik *Jadran*. U političkoj orijentaciji prošao je luk od južnoslavjanstva do pravaštva, a kao žestoki protivnik Austro-Ugarske Monarhije i zagovornik ideje Hrvatsko-srpske koalicije u kraljevini SHS postaje veleposlanikom u Madridu i Washingtonu (1920. – 1927.). Umirovljen 1931., živio je u Splitu i trajnom vezanošću za srednju Dalmaciju predstavlja važan južni segment hrvatske geopolitičke karte toga doba.

Kako je još 2013. g. istaknuo Mirko Tomasović (*Miscellanea*), kad bi bila tiskana sabrana djela Ante Tresića Pavičića, ona bi zacijelo brojila dvadesetak svezaka raznovrsnih tekstova, od književnosti u užem smislu do korespondencija s mnogim istaknutim kulturnim i političkim osobama. Književni prvijenci bili su pjesnički. Javio se 1888. g. (pod pseudonimom Mosorski guslar) poezijom koja spaja klasicističku tradiciju sa stiliziranom intonacijom narodne lirike. Po slavljenju energije prirode i života preteča je Vladimira Nazora, a s druge strane u sjetnoj impresionističko-krepuskolarnoj lirici pod utjecajem Vojnovićeve i onodobne talijanske lirike. Dok je njegova kasnija prigodničarski, politički i filozofski intonirana, uglavnom utilitarna poezija, u cjelini gledano, u lirici je ostvario antologijske primjere (*Glasovi s mora Jadranskoga*, 1891.; *Djuli i sumbuli*, 1900.; *Valovi misli i čuvstava* 1903.; *Sutonski soneti*, 1904.; *Plavo cvieće*, 1928.).

Romani su najslabiji segment opusa (*Sudbina izdajice*, 1892.; *Izgubljeni ljudi*, 1893.; *Pobjeda krijeposti*, 1898.; *Moć ljepote*, 1902.), ali je vrlo brzo pronašao drukčiji prozni model iskaza u kojemu je mogla doći do izražaja i njegova poetska žica: u putopisnoj prozi (*Po Lici i Krbavi*, 1895.; *Po Bosni i Hercegovini*, 1896.; *Po moru*, 1897.; *Poleti oko Biokova*, 1902.; *Po Ravnim kotarima*, 1906.; *Preko Atlantika do Pacifika*, 1907.) on temelji svoj diskurs na tradiciji starijega hrvatskog

pjesništva (Zoranić, Hektorović), ali i na onomu njemu dragih klasika (Horacije, Vergilije i Dante).

Najimpozantniji je svakako dramski opus u kojemu u cjelini tematski prevladava zanimanje za politiku: u nacionalnome dramskom ciklusu uvijek je politički izravan i uglavnom zastupnik hrvatske državne neovisnosti, dok je u rimskome osvjedočen neoklasicist conneilleovskoga usmjerenja, zagovarajući čvrstoću državnoga ustroja i moralne vrijednote pojedinca. Tragedije pisane u jedanaestercima, odnosno kombinacijom stiha i proze, ili pak u različitim antičkim metrima, tematiziraju nacionalnu, rimsku i židovsku povijest (*Ljutovid Posavski*, 1894.; *Simeon Veliki*, 1895., prvotisak 1897.; *Katarina Zrinska*, 1899.; tzv. rimska tetralogija *Finis Reipublicae*; *Urota i Erinije*, 1902., *Finis Reipublicae I – Ciceronovo progonstvo* 1909. i *Finis Reipublicae II – Katon Utički*, 1911., u talijanskoj inačici drukčije strukturirana i drukčije naslovljena). Uzevši za prvotni uzor tekstove Franje Markovića, piše s protuaustriskim, protuhabsburškim pravaškim naglaskom, razmatra mogućnosti ravnopravne južnoslavenske konfederacije između Hrvata, Srba i Bugara, a u "rimskoj tetralogiji" nešto apstraktnije, ali ponovo političko-polemički obuhvaća povijest antičkoga Rima. Ipak, u *Životu kralja Hiruda* (1910.) Tresić se odvađa od prethodne klasicističke dramaturške matrice, priklanjajući se secesijskome simbolizmu i dekadenciji. Filološke analize pokazale su njegove spona s Shakespeareovim *Macbethom* (1605/6.) i Castrovom *Belkiss* (1894.) te premda konceptijski drukčija, ta je Tresićeve tragedija reakcija na aktualna gibanja i poetske tendencije "wildeovskoga" tipa kazališnoga modernizma, a u prvom planu joj je prikaz moralne krize u čijoj pozadini stoji nada duhovne (kršćanske) obnove. U Tresićeve klasicistički ukus prodire simbolistička poetika u prizorima Hiruda prognojena slutnjama zla, kao i u strukturiranju snova. San dobiva visoko estetsko značenje kao srodnik smrti i jedini mogući bijeg protagonista u tragičkoj krizi:

Marijamne: "... Daj mi maka

Cvjet sna je mak, a san je smrti brat;

Na vječni san nek pripremi mi dušu." (III, 1)

Takav pjesnički senzibilitet poznavatelje svjetske književnosti podsjeća na Rilkeovu motivaciju maka u *Sonetima Orfeju*, no oni dolaze tek trinaest godina nakon Tresićevih stihova. Njegovi su dramski hvalospjevi ljepoti pak nadahnuti starozavjetnim tekstovima, u prvom redu *Pjesmom nad pjesmama*.

Od ranih umjetničkih dana morao je braniti svoje poetičke nazore u programskim tekstovima (*Rane otadžbine* 1899., *Katarsa i tehnika Katarine Zrinske* 1900. i dr.), no usprkos svojim izrazito protumodernističkim dramaturgijskim stavovima (M. Šicel), Tresić je u svoju promišljenu konstrukciju neoklasicizma propuštao neke modernističke naglaske dekadencije. Danas se u dramskome opusu iznimno cijeni upravo *Katarina Zrinska*, koja je svojedobno bila napadana zbog "konzervativnosti". U svojoj bogatoj genološkoj paleti ponajprije neoklasicist i neoromantik, on kao lirik inovativno prethodi Nazoru, Matošu i Vidriću, a kao pjesnik koji osobitu pozornost pridaje boji (Žuk: "Samotan bokor žuta žuka cvate"; Šišmiš: "Ko srce tugom dol se puni tminom; / Odijevaju se nejasnoćom stvari: / (...) Tad jedan šišmiš glavu mi obleti, / Čudnovat, smion... Duh, il ironija, / Što tako sanjam kano suton

i ja?...") pa ta "lirika boje" kao osobit aspekt njegova prinosa "prostorima pjesme" esteticizma tek treba biti otkrivena. Značajan je i kao zavičajni pjesnik, ponajprije pjesnik otoka Hvara, u čijim se prostorima i vremenima kreće "opojen duhom grčkih i hrvatskih vila", antičkim i hrvatskim pjesnicima (Horacije, Lucić).

Stoga je potrebna revalorizacija Tresića kao važnoga sudionika književnoga i kazališnoga života potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća, u kontekstu upoznavanja tokova i pojava u tome vrlo živom i plodnom razdoblju hrvatske književnosti. Autobiografski skriboman aktivne političke zauzetosti i diplomatske karijere bio je, zbog nepoćudnih političkih promišljanja, ali i znanosti neprimjerenih predrasuda, prešućivan i zaobilažen književnik, kako je s pravom utvrdio M. Machiedo. Iznimno velika i raznovrsna opusa, Ante Tresić Pavičić zaslužuje biti na istaknutome mjestu u povijesti hrvatske književnosti: on je, između ostaloga, autor posljednjega hrvatskog epa i veličanstveno zatvara luk od hrvatske renesanse do modernizma. Povijest hrvatskoga epa proteže se od Jakova Bunića i Marka Marulića do Ante Tresića Pavičića. On je ostvario važan opus u povijesti hrvatske drame, njegova lirika antologijski odolijeva zubu vremena, a u današnjem trendu zanimanja za putopisnu proznu kao književno-kulturološkome korpusu njegovi tekstovi, koji još čekaju cjelovitiju obradu, daju dodatnu vrijednost cjelini djela i cjelini njegova i našega vremena.

Imao je nekoliko marnih dobrih znanstvenih prosuditelja, ali čeka nove čitatelje, čeka i nove, nadam se i mnogobrojnije, znanstvenike koji neće više primjenjivati vrijednosne kriterije vođene političkom orijentacijom ili, jednako loše, vrijednosne kriterije vođene stilskopovijesnim afinitetima i pristranostima, nego će mu odati priznanje koje zaslužuje kao jedan od najvećih predstavnika hrvatskoga ranog modernizma, u čijemu se opusu stapaju tendencije mjerljive s umjetničkim tendencijama zapadnoeuropskih razmjera. U usporedbi s Vladimirom Nazorom tek nešto konzervativniji, zajedno s Nazorom (paradoksalno, jer upravo je s Nazorom bio u sukobu), Ante Tresić Pavičić još čeka da politika prestane bacati sjenu na domete hrvatske književnosti.

#### 150<sup>TH</sup> ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ

The overview of the life and work of the Croatian writer and politician Ante Tresić Pavičić (1867-1949) sheds light on the complexity of Croatian history and literature in the periods of cultural and political changes. His importance was given a mixed reception judging from the way in which Tresić Pavičić was presented in historical and literary and historical studies. This article outlines the genre diversity of his literary contribution to the history of Croatian literature, taking into account his political positions as well. The time has come today for an objective assessment of his opus, from his innovative to the established aesthetic convictions. The biography and bibliography of Ante Tresić Pavičić coincide with the canonical positions of Marko Marulić on the one hand and Vladimir Nazor on the other. Being important for the history of Croatian epic, poetry, drama, and also an extremely valuable travel writer, he deserves cultural re-evaluation.

KEY WORDS: *Ante Tresić Pavičić, reception, modernism, classic, literary canon*